

Qazaqstan Respýblıkasy Zańnama jáne quqyqtıq aqparat institýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqyqtıq jýrnal №2 (69)-2022

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz

сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - з.ғ.к., Қазақстанның еңбек
сіңірген қайраткері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
— (төраға)
Абайділинов Е.М. — з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Абызов Р.М. — з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Белых В.С. — з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. — з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. — з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Моисеев А.А. — з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. — з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. — з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Малиновский В.А. — з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Унзила Шапақ — з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. — з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев — PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. — з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. — LL.M. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Ишбеков К.А. — з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)
Қазбаева Ә.Г. — з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Қайырбаева Л.К. — PhD (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Киязова А.Ж. — LL.M. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. — з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Нұрғазиев Б.К. — з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Г. — PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. — з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. — з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Сәрсенов А.М. — PhD (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. — з.ғ.к. (Бишкек,
Қырғызстан)
Финк Д.А. — з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Редактор — Колтубаева Г.Б.
Беттеуші — Тасирова А.С.
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
010000, Нұр-Сұлтан қ., Қабанбай-батыр даңғ.,
19, С-блогы, 306-каб., тел.: 8(7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы..... 7

Конституциялық және әкімшілік құқық

Р.К. СӘРПЕКОВ Конституциялық реформа
Қазақстанның саяси жүйесін қайта бастаудың
негізгі нүктесі ретінде 13

Б.К. НҰРҒАЗИНОВ, А.Н. ОСПАНОВА
Қазақстан Республикасында мемлекеттік
қызметке кіру кезіндегі кейбір ұсыныстар 22

Л.Т. ЖАНҰЗАҚОВА Нормативтік құқықтық
актілердің иерархиясы туралы..... 32

Е.С. ӘБІЛҒАЗИН, Қ.Т. МУРЗАШЕВ
Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем
қабілеттілігін және банкроттықты қалпына
келтіру мәселесіне..... 40

В.И. ОЛЕЙНИК, Б.А. АМАНЖОЛОВА
Қазақстан Республикасында заң білімін жетілдіру 47

А.Қ. ҚҰРМАНОВА Генетикалық ақпаратты
пайдаланудың қолданыстағы заңнаманың
нормаларымен регламенттеудің құқықтық мәселелері 57

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

Р.М. ЖАНҒАРАШЕВ Біріккен Корольдіктің
корпоративтік басқару кодексінде «сақта
немесе түсіндір» қағидатының тиімділігін
қалай арттыруға болады? 67

Е.Г. КОМИССАРОВА (Пермь қ., РФ),
С.К. ЫДЫРЫШЕВА, Т.В. КРАСНОВА
(Тюмень қ., РФ) Өгей әке мен өгей баланың
жеке мүліктік емес қатынастары: құқықтық
мәндерін іздеу..... 73

М.Қ. ЖҮСІПБЕКОВА, Э.О. ТОЙЛЫБЕКОВА,
К.Ж. ЖАРЕКЕЕВ Қазақстан Республикасында
аграрлық секторды тамақ және азық-түлік
қауіпсіздігін қамтамасыз етудің шарты
ретінде дамыту 86

Р.Г. НҰРМАҒАМБЕТОВ, С.М. ШОНАЕВА
Қазақстан Республикасында еңбекті қорғау
саласындағы білім беру қызметтерінің баға
демпингін теориялық-құқықтық еңсеру туралы
мәселеге: қатынастарды реттеу қағидаттарын
бекітудегі шет елдердің тәжірибесі 95

Ш.У. БУРАШОВ, Б.А. ТАЙТОРИНА,
Д.Н. БЕКЕЖАНОВ Қазақстан Республикасындағы
білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтары:
тұжырымдамалау мәселелері және заңнаманы
жаңғырту сұрақтары 104

А.Қ. ҚАЙШАТАЕВА, Р.Т. БАЯЗИТОВА Еңбек құқық қатынастарындағы стандарттар: теориялық-құқықтық талдаудың кейбір аспектілері.....	116
А.Қ. ҚАЛДЫБАЕВ Компаниялардың қатысу үлестерін (акцияларын) иеліктен шығару туралы шарттарда және корпоративтік шарттарда шетелдік заңнаманы қолдану.....	125

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

С.С. ҚАРЖАУБАЕВ Алқабилер сотының соттылығын кеңейту: заңнама мен құқықтық техниканың тұрақтылығы мәселелері	134
М.Ш. ҚҰРМАНҒАЛИ, Ж.Ю. САЙЛИБАЕВА Әлеуметтік желілердегі судьялық этика: халықаралық стандарттар және шетелдік тәртіптік тәжірибе.....	142
А.Қ. ҚАНАТОВ, М.А. ШӘКЕНОВ Қазақстандағы адам құқықтары жөніндегі уәкіл институты (заң шығарудағы иммерсивті ұстаным)	152
Ж.Ө. ӨМІРӘЛІ, Б.Қ. ИЛЬЯСОВА Сот билігінің егемендігі.....	163

Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану

А.М. ҚАРАТАЕВА, Д.Б. МАХАМБЕТСАЛИЕВ АҚШ-тағы атқарушы биліктің конституциялық-құқықтық реттелуі	175
А.А. АХМЕТОВА, К. ЭСПЛЮГЕС (Валенсия қ., Испания), З.М. БАЙМАҒАМБЕТОВА Дүниежүзілік сауда ұйымының келісімдерін астық саудасы жөніндегі дауларда қолдану практикасы.....	185

Құқықтық мониторинг

С.И. КЛИМКИН, А.Ғ. ҚАЗБАЕВА Коммерциялық емес ұйымдарды заңнамалық реттеудің тиімсіздігі туралы мәселесіне.....	195
А.Ө. ҚАЛИЕВА «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасы Заңының ақаулары туралы мәселеге (кәсіподақтар саласындағы заңнаманы талдау нәтижелері).....	204

Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан

Н.М. ПРИМАШЕВ Терминдер қорының жай-күйі және оны жетілдірудің кейбір жолдары (әскери іс саласы мысалында)	213
---	-----

Жас ғалым мінбері

Е.Б. АХМЕТОВ, М.К. ЖҮРҮНОВА Қазақстан Республикасының әкімшілік сот ісін жүргізу және әкімшілік рәсімдердің қағидаттарын жіктеу мәселесіне.....	223
Т.А. МАЗУРОВА (Минск Қ., БР) Професионалды спорт саласындағы қызметті жүзеге асыратын қызметкерлермен еңбек шартын тоқтата тұрудың кейбір құқықтық проблемалары (Беларусь Республикасы мен Ресей Федерациясының заңнамасы бойынша)	234
М.А. АЛДИЯРХАН Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасы бойынша түзеу жұмыстарын қолданудың әлеуетін арттыру мәселелері	244
Р.Ж. БӘЙШЕВ Тұтынушылық несиелеуді реттеудің салыстырмалы-құқықтық талдауы (Еуропа, Ресей және Қазақстан тәжірибесі).....	254
Е.К. ТОРСЫҚБАЕВ Өндіріп алушы талаптары көлемінің және мәжбүрлеп орындату шараларының арақатынасы қағидатын сақтау.....	263

«Жаршынын» архивтегі беттері

А. Б. ШАЙКЕНОВА Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды нормативтік реттеуді жетілдіру мәселелері туралы Е. А. Дүйсеновтың, А. К. Лямбекованың ғылыми жарияланымна қайта оралғанда, №3(48)-2017 Нравится17.....	271
Р.К. СӘРПЕКОВ Ұлы ұстазды еске алу	277

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №2 (69)-2022

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства
и правовой информации
Республики Казахстан»
Издаётся с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на
сайте www.zqai.kz
Включен в перечень изданий для публикации
основных научных результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38
от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. – к.ю.н., Заслуженный дея-
тель Казахстана (Нур-Султан, Казахстан)
– (председатель)
Абайдылинов Е.М. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Унзила Шапак – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)

Главный редактор
Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)
Джангарашев Р.М. – LL.M. (Нур-Султан,
Казахстан)
Ишеков К.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Казбаева А.Г. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Каирбаева Л.К. – PhD (Нур-Султан,
Казахстан)
Киязова А.Ж. – LL.M. (Нур-Султан,
Казахстан)
Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Нургазинов Б.К. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск,
Россия)
Примашев Н.М. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Каменно-
горск, Казахстан)
Сарсенов А.М. – PhD (Нур-Султан, Казах-
стан)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек,
Кыргызстан)
Финк Д.А. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Верстка – **Тасирова А.С.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 17761-Ж
от 25.06.2019 г. Комитета информации
Министерства информации и коммуникаций
Республики Казахстан (Первичная постановка
на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан, 010000,
г. Нур-Султан, пр. Кабанбай батыра, 19,
блок С, каб. 306, тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Колонка редакции	9
Конституционное и административное право	
Р.К. САРПЕКОВ Конституционная реформа как основной поинт перезапуска политической системы Казахстана	13
Б.К. НУРГАЗИНОВ, А.Н. ОСПАНОВА Некоторые предложения при поступлении на государственную службу в Республике Казахстан	22
Л.Т. ЖАНУЗАКОВА Об иерархии нормативных правовых актов	32
Е.С. АБУЛГАЗИН, К.Т. МУРЗАШЕВ К вопросу о восстановлении платежеспособности и банкротстве граждан Республики Казахстан	40
В.И. ОЛЕЙНИК, Б.А. АМАНЖОЛОВА Совершенствование юридического образования в Республике Казахстан	47
А.К. КУРМАНОВА Правовые вопросы регламентации использования генетической информации по действующему законодательству	57
Гражданское и гражданско-процессуальное право	
Р.М. ДЖАНГАРАШЕВ Каким образом можно повысить эффективность принципа «соблюдай или разясняй» в кодексе корпоративного управления Соединенного Королевства	67
Е.Г. КОМИССАРОВА (г. Пермь, РФ), С.К. ИДРЫШЕВА, Т.В. КРАСНОВА (г. Тюмень, РФ) Личные неимущественные отношения отчима и пасынка: в поисках юридических сущностей	73
М.К. ЖУСУПБЕКОВА, Э.О. ТОЙЛЫБЕКОВА, К.Ж. ЖАРЕКЕЕВ Развитие аграрного сектора как условие обеспечения пищевой и продовольственной безопасности в Республике Казахстан	86
Р.Г. НУРМАГАМБЕТОВ, С.М. ШУНАЕВА К вопросу о теоретико-правовом преодолении ценового демпинга образовательных услуг в сфере охраны труда в Республике Казахстан: опыт зарубежных стран в закреплении принципов регулирования отношений	95
Ш.У. БУРАШОВ, Б.А. ТАЙТОРИНА, Д.Н. БЕКЕЖАНОВ Права потребителей образовательных услуг в Республике Казахстан: проблемы концептуализации и вопросы модернизации законодательства	104

СОДЕРЖАНИЕ

А.К. КАЙШАТАЕВА, Р.Т. БАЯЗИТОВА

Стандарты в трудовых правоотношениях: некоторые аспекты теоретико-правового анализа 116

А.К. КАЛДЫБАЕВ Применение иностранного права в договорах по отчуждению долей участия (акций) компаний и в корпоративных договорах 125

Уголовное право и уголовный процесс

С.С. КАРЖАУБАЕВ Расширение подсудности суда присяжных: проблемы стабильности законодательства и юридической техники 134

М.Ш. ҚҰРМАНҒАЛИ, Ж.Ю. САЙЛИБАЕВА Судейская этика в социальных сетях: международные стандарты и зарубежная дисциплинарная практика 142

А.К. КАНАТОВ, М.А. ШАКЕНОВ Институт Уполномоченного по правам человека в Казахстане (иммерсивный подход в законотворчестве) 152

Ж.Ө. ӨМІРӘЛІ, Б.Қ. ИЛЬЯСОВА Суверенитет судебной власти 163

Международное право и сравнительное правоведение

А.М. КАРАТАЕВА, Д.Б. МАХАМБЕТСАЛИЕВ Конституционно-правовое регулирование исполнительной власти в США 175

А.А. АХМЕТОВА, К. ЭСПЛЮГЕС (г. Валенсия, Испания),
З.М. БАЙМАГАМБЕТОВА Практика применения соглашений Всемирной торговой организации в спорах по торговле зерном 185

Правовой мониторинг

С.И. КЛИМКИН, А.Г. КАЗБАЕВА К вопросу о неэффективности законодательного регулирования некоммерческих организаций 195

К.У. КАЛИЕВА К вопросу о дефектах Закона Республики Казахстан «О профессиональных союзах» (результаты анализа законодательства в сфере профсоюзов) 204

Из практики законотворчества на государственном языке

Н.М. ПРИМАШЕВ Состояние фонда терминов и некоторые пути его совершенствования (на примере сферы военного дела) 213

Трибуна молодого ученого

Е.Б. АХМЕТОВ, М.К. ЖУРУНОВА К вопросу о классификации принципов административного судопроизводства и административных процедур Республики Казахстан 223

Т.А. МАЗУРОВА (г. Минск, РБ) Некоторые правовые проблемы приостановления трудового договора с работниками, осуществляющими деятельность в сфере профессионального спорта (по законодательству Республики Беларусь и Российской Федерации) 234

М.А. АЛДИЯРХАН Вопросы повышения потенциала применения исправительных работ по уголовному законодательству Республики Казахстан 244

Р.Ж. БАИШЕВ Сравнительно-правовой анализ регулирования потребительского кредитования (опыт Европы, России и Казахстана) 254

Е.К. ТОРСЫКБАЕВ Соблюдение принципа соотносимости объема требований взыскателя и мер принудительного исполнения 263

Архивные страницы «Вестника»

А.Б. ШАЙКЕНОВА Возвращаясь к научной публикации Дюсенова Е.А., Лямбековой А.К. о вопросах совершенствования нормативного регулирования использования возобновляемых источников энергии, №3(48)-2017 271

Р.К. САРПЕКОВ Памяти великого учителя 277

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №2 (69)-2022

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №38 from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – c.j.s., *Honored Worker of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan)* – (Chairman)
Abayeldinov E.M. – d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Abyzov R.M. – d.j.s. (Barnaul, Russian)
Belih V.S. – d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)
Gubin E.P. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Melnik R.S. – d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Moiseev A.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Murumcev G.I. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Rahmetov S.M. – d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Malinovski V.A. – d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Unzila Shapak – d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – c.j.s.

Editorial Board members

Azer Aliyev – PhD (Kiel, Germany)
Bainiyazova Z.S. – c.j.s. (Saratov, Russian)
Dzhangarashev R.M. – LLM (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Ishekov K.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Kazbayeva A.G. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kairbaeva L.K. – PhD (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kiyazova A.Zh. – LLM (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kulzhabayeva Zh.O. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Nurgazinov B. K. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Nurmagambetov R.G. – PhD (Chelyabinsk, Russian)
Primashev N.M. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Rakhimberdin K.H. – d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)
Sarsenov A.M. – PhD (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Tegizbekova Zh.Ch. – c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)
Fink D.A. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Editor – **Koltubaeva G.B.**

Layout – **Tasirova A.S.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media
№17761-G from 25.06.2019 from
the Information Committee of the Ministry
of Information and Communications
of the Republic of Kazakhstan
(Number and date of primary registration
№6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000,
Nur-Sultan, Kabanbay-batyr ave., 19,
block C, office 306, tel.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial 11

Constitutional and Administrative Law

- R.K.SARPEKOV** Constitutional reform as the main point of restarting the political system of Kazakhstan 13
B.K. NURGAZINOV, A. N. OSPANOVA Some proposals for entering public service in the Republic of Kazakhstan 22
L.T. ZHANUZAKOVA On the hierarchy of normative legal acts 32
E.S. ABULGAZIN, K.T. MURZASHEV To the question of restoration of solvency and bankruptcy of citizens of the Republic of Kazakhstan 40
V.I. OLEINIK, B.A. AMANZHOLLOVA Improvement of legal education in the Republic of Kazakhstan 47
A.K. KURMANOVA Legal issues of regulation of the use of genetic information by the norms of the current legislation 57

Civil and Civil Procedure Law

- R.M. JANGARASHEV** How can the effectiveness of the «comply or explain» principle in the UK corporate governance code be improved? 67
E.G. KOMISSAROVA (Perm, Russia),
S.K. IDRYSHEVA, T.V. KRASNOVA (Tyumen, Russia) Personal non-property relationships of the step-father and stepson: in search of legal entities 73
M.K. ZHUSUPBEKOVA, E.O. TOYLYBEKOVA, K.ZH. ZHAREKEEV Development of the agricultural sector in the Republic of Kazakhstan as a condition for ensuring food and food security 86
R.G. NURMAGAMBETOV, S.M. SHUNAEVA To the question of theoretical and legal overcoming of educational services price dumping in the sphere of occupational safety in the Republic of Kazakhstan: experience of foreign countries in consolidation of the principles of regulation of relations 95
SH.U. BURASHOV, B.A. TAITORINA, D.N. BEKEZHANOV Rights of consumers of educational services in the Republic of Kazakhstan: problems of conceptualization and issues of modernization of legislation 104
A.K. KAISHATAYEVA, R.T. BAYAZITOVA Standards in labor relations: some aspects of theoretical and legal analysis 116

CONTENT

A. KALDYBAYEV The application of foreign law in agreements on the alienation of participation interests (shares) of companies and in corporate agreements	125
--	-----

Criminal law and Criminal procedure

S.S. KARZHAUBAYEV Expanding the jurisdiction of the jury: problems of stability of legislation and legal technology	134
M. KURMANGALI, ZH. SAILIBAYEVA Judge ethics in social networks: international standards and foreign disciplinary practice	142
A.K. KANATOV, M.A. SHAKENOV Institute of the commissioner for human rights in Kazakhstan (immersive approach to lawmaking)	152
ZH. OMIRALI, B.K. ILYASOVA Sovereignty of the judiciary	163

International law and Comparative law

A.M. KARATAYEVA, D.B. MAKHAMBETSALIYEV Constitutional legal regulation of the executive branch in the United States.....	175
A.A. AKHMETOVA, C. ESPLUGUES (Valencia, Spain), Z.M. BAIMAGAMBETOVA The practice of applying World Trade Organization agreements in grain trade disputes	185

Legal monitoring

S.I. KLIMKIN, A.G. KAZBAYEVA To the question of inefficiency of legislative regulation of non-commercial organizations.....	195
K.Y. КАЛИЕВА К вопросу о дефектах Закона Республики Казахстан «О профессиональных союзах» (результаты анализа законодательства в сфере профсоюзов)	204

From the lawmaking practice in the official language

N.M. PRIMASHEV The state of the fund of terms and certain ways to improve it (on the example of the sphere of military affairs)	213
--	-----

Young researchers' tribune

Y.B. AKHMETOV, M.K. ZHURUNOVA On the classification of the principles of administrative proceedings and administrative procedure of the Republic of Kazakhstan.....	223
T.A. MAZUROVA (Minsk, RB) Some legal problems of suspension of an employment contract in the field of professional sports (under the legislation of the Republic of Belarus and the Russian Federation).....	234
M.A. ALDIYARKHAN Issues of increasing the potential for the use of correctional labor in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan	244
R. BAISHEV Legal comparative analysis of consumer lending regulation (experience of Europe, Russia and Kazakhstan).....	254
E.K. TORSYKBAEV Compliance with the principle of correlation of the volume of the claimant's claims and enforcement measures	263

The archive pages of the «Bulletin»

A.B. SHAIKENOVA Returning to the scientific publication of Dyussenov Ye.A., Lyambekova A.K. on the issues of improving regulation of the use of renewable energy sources, №3(48)-2017	271
R.K. SARPEKOV To the memory of a great teacher.....	277

УДК: 342.61.

АҚШ-ТАҒЫ АТҚАРУШЫ БИЛІКТІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Айгүл Мұратбайқызы Қаратаева¹

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ мемлекет және құқық теориясы мен тарихы, конституциялық және әкімшілік құқығы кафедрасының аға оқытушысы з.ғ.к.; Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы; e-mail: karataeva_80@mail.ru

Дәурен Бахтыбайұлы Махамбетсалиев

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ мемлекет және құқық теориясы мен тарихы, конституциялық және әкімшілік құқығы кафедрасының I курс магистранты Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы; e-mail: mahambetsaliev@mail.ru

Аннотация. Американдық атқарушы (президенттік) билік ұзақ уақыттан бері әлеуметтік ғылымдарға қызығушылық танытып келеді және зерттеушілер мен бұқаралық ақпарат құралдарының назарын аударуда. АҚШ Конституциясы АҚШ үкіметінің тармақтарын, оларға берілген өкілеттіктер мен шектеулерді сипаттайды. II бапта атқарушы биліктің міндеттері баяндалады.

Атқарушы билікке назар аудармағанына қарамастан, тарихшы Джек Раков президенттік лауазымды құрушылардың «ең шығармашылық әрекет» деп атады. Конституцияның II бабында жасаушылар әлемге мүлдем жаңа нәрсе ұсынды: билік тұқым қуалаушылықтан немесе күштен емес, халықтан шыққан атқарушы биліктің басшысы. Алайда Конституция Президенттің қазіргі кездегідей күшті болатындығы туралы аз мәлімет береді. Әзірлеушілер заң шығарушы билік әлдеқайда ықпалды болады деп нақты болжады. Мэдисон «егер біз ұсынған атқарушы билік заң шығарушы билікке қарсы тұру үшін жеткілікті беріктікке ие болса, сирек кездеседі» деп жазды.

Кейіннен үкіметтің өзіне сеніп тапсырылған заңды билікпен тиімді басқару мүмкіндігі оның Америка халқының сенімін сақтау қабілетіне байланысты екендігін көрсетуге болады. Америка Құрама Штаттарының федералды үкіметінің атқарушы тармағы - өмірдің әртүрлі салаларынан шыққан және әртүрлі жеке құндылықтар жүйесін ұстанатын мыңдаған адам құрамдастарынан тұратын кең ауқымды, күрделі және көп деңгейлі ұйым болып табылады.

Президенттің өкілеттіктері мен міндеттерін белгілейтін Конституцияның таңқаларлық қысқаша бөлімі (II бап) президенттер өз өкілеттіктерін икемді түрде түсіндіре алатын кең ауқымды қалдырады. (Президенттер мұны өз пайдасына жасауы таңқаларлық емес шығар). Көбінесе Президенттің өкілеттіктері II бапта нақты жазылмаған, бірақ тарихтың екі ғасырында жасалған нормаларды көрсетіп отыр.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызмет, АҚШ атқарушы билігі, президенттік бақылау, президенттік билікті кеңейту, Президенттің өкілеттіктері мен Конгресстің өкілеттіктері арасындағы байланыс.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ В США

Каратаева Айгүль Муратбаевна

Старший преподаватель кафедры теории и истории государства и права, конституционного и административного права КазНУ им. аль-Фараби; к.ю.н.; г. Алматы, Республика Казахстан; e-mail: karataeva_80@mail.ru

¹ Хат-хабарларға арналған автор

Махамбетсалиев Даурен Бахтыбайұлы

Магистрант I курса кафедры теории и истории государства и права,
конституционного и административного права КазНУ им. аль-Фараби;
г. Алматы, Республика Казахстан; e-mail: mahambetsaliyev@mail.ru

Аннотация. Американская исполнительная (президентская) власть давно заинтересована в социальных науках и привлекает внимание исследователей и средств массовой информации. Конституция США описывает пункты правительства США, полномочия и ограничения, которые им предоставлены. В статье II излагаются задачи исполнительной власти.

Несмотря на отсутствие внимания к исполнительной власти, историк Джексон Раков назвал «самым творческим поступком» создателей президентского поста. В статье II Конституции создатели предложили миру нечто совершенно новое: власть - это глава исполнительной власти, которая исходит от народа, а не от наследственности или власти. Однако Конституция мало что говорит о том, что президент будет таким же сильным, как и сегодня. Разработчики явно предполагали, что законодательная власть будет гораздо более влиятельной. Мэдисон писал, что «редко, если представленная нами исполнительная власть обладает достаточной силой, чтобы противостоять законодательной власти».

Впоследствии можно показать, что способность правительства эффективно управлять вверенной ему законной властью зависит от его способности сохранять доверие американского народа. Исполнительная ветвь федерального правительства США представляет собой обширную, сложную и многоуровневую организацию, состоящую из тысяч человеческих компонентов, происходящих из разных сфер жизни и придерживающихся различных систем личностных ценностей.

Удивительно короткий раздел Конституции (статья II), который устанавливает полномочия и обязанности президента, оставляет широкий спектр полномочий, которые президенты могут гибко интерпретировать. (Неудивительно, что президенты делают это в свою пользу). Зачастую полномочия президента четко не прописаны в статье II, а отражают нормы, выработанные за два столетия истории.

Ключевые слова: государственная служба, исполнительная власть США, президентский контроль, расширение президентской власти, связь между полномочиями президента и полномочиями Конгресса.

CONSTITUTIONAL LEGAL REGULATION OF THE EXECUTIVE BRANCH IN THE UNITED STATES

Karatayeva Aigul Muratbayevna

Senior lecturer of the Department of theory and history of state and law,
constitutional and administrative law of KazNU. al-Farabi; candidate of legal sciences;
Almaty, Republic of Kazakhstan; e-mail: karataeva_80@mail.ru

Makhambetsaliyev Dauren Bakhtybayuly

1st-year master's student of the Department of Theory and History
of State and Law, Constitutional and Administrative Law of KazNU. al-Farabi;
Almaty, Republic of Kazakhstan; e-mail: mahambetsaliyev@mail.ru

Abstract. The American executive (presidential) government has long been interested in social sciences and has attracted the attention of researchers and the media. The U.S. Constitution describes the points of the U.S. government and the powers and restrictions that are granted to them. Article II sets out the tasks of the executive branch.

Despite the lack of attention to the executive branch, historian Jack Rakoff called it the «most creative act» of the creators of the presidential post. In article II of the Constitution, the creators offered the world something completely new: power is the head of the executive branch, which comes from the people and not from heredity or power. However, the Constitution says little that the President will be as strong as today. The developers assumed that the legislature would be

much more influential. Madison wrote that «it is rare if the executive power represented by us has sufficient power to resist the legislative power».

Subsequently, it can be shown that the ability of the government to manage the legal power entrusted to it effectively depends on its ability to maintain the trust of the American people. The executive branch of the Federal Government of the United States is a large-scale, complex, and multi-level organization consisting of thousands of human components from different walks of life and adhering to other personal value systems.

The surprisingly short section of the Constitution (Article II), which establishes the powers and duties of the President, leaves a wide range of influences that presidents can flexibly interpret. (Not surprisingly, presidents do this in their favor). Often, the powers of the President are not spelled out in Article II but reflect the norms developed over two centuries of history.

Keywords: *public service, the executive branch of the United States, presidential control, the expansion of presidential power, the relationship between the President's forces and the management of Congress.*

DOI: 10.52026/2788-5291_2022_69_2_175

Кіріспе

Америка Құрама Штаттарында Конституцияның 2-бабына сәйкес атқарушы билікті Президент жүзеге асырады, ол тек мемлекет басшысы ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің ең жоғары атқарушы билігінің басшысы болып табылады. Президент құзыретін жүзеге асырудың маңызды салаларының бірі атқарушы биліктегі өкілеттіктер болып табылады. Конституция заңдарды орындауды, жоғары лауазымды тұлғаларды Сенаттың кеңесі мен келісімімен және ондай келісімсіз төменгі шенеуніктерді тағайындауды және АҚШ-тың барлық шенеуніктерінің өкілеттіктерін анықтауды қамтиды. Министрлер кабинетін Президент басқарады. Сонымен қатар, министрлер формальды түрде тек оның кеңесшілері болып табылады: Конституцияға сәйкес, атқарушы билікті басқару жөніндегі барлық шешімдерді Президент жеке-дара қабылдайды.

Сондықтан ресми түрде министрлер кабинеті конституциялық емес орган болып табылады. Дегенмен, әдеттегі кабинет маңызды рөл атқарады. АҚШ Президенттерінің зерттеулері мен көпшілік алдында сөйлеген сөздері көрсеткендей, министрлер кабинетінің отырыстары айына 1-2 рет өткізіледі, онда үкімет саясатының маңызды мәселелері талқыланып және келісетінін көрсетеді. Министрлер кабинетінің ресми отырыстары президенттерге үкімет саясатының маңызды мәселелерін шешуге мүмкіндік береді. Көбінесе министрлер кабинетінің отырыстары өз талаптарын Президентке бетпе-бет емес, әріптестерінің көзінше жеткізуге мәжбүр болған тым белсенді министрлердің жолын кесу үшін қолданылады.

Ерекше құзыретті атқарушы органдар жалпы «*әкімшілік мекемелер*» атаумен белгіленеді. Олардың қатарына барлық депар-

таменттер мен тәуелсіз ведомстволар емес, жеке тұлғалардың заңды мәртебесіне қатысты шешім қабылдауға өкілеттігі барлар ғана кіреді. Қолданыстағы 14 департаменттің 11-і әкімшілік мекемелер болып табылады. Әскери және әскери-саяси функцияларды жүзеге асыратын армияның, әскери-теңіз флотының және әуе күштерінің бөлімдері ғана мұндай болып есептелмейді. 100-ге жуық тәуелсіз федералды департаменттердің 60-қа жуығы әкімшілік институттар ретінде танылады.

Президент жанындағы атқарушы департамент те олардың қатарында жоқ. Оның негізгі функциялары 1977 жылғы қайта құру жоспарында айқындалған және Президентке ортақ саяси бағытты әзірлеу бойынша кеңес беруден, әртүрлі деңгейдегі атқарушы биліктің қызметін үйлестіруден тұрады. Оның қызметінің негізгі бағыттарының бірі Конгресс көшбасшыларымен байланыс орнату болып табылады (онда жұмыс істейтін 1,5 мыңнан астам персоналдың бірнеше жүздеген қызметкерлері осы салада мамандандырылған). Жалпы әкімшілік те, оның құрамына кіретін органдар да дербес өкілеттікке ие емес. Сонымен қатар, Президент жанындағы Атқарушы дирекция мемлекет басшысына тікелей тұрақты қол жеткізу мүмкіндігінің арқасында елдің саяси өмірінде елеулі және өсіп келе жатқан рөл атқарады, көбінесе әкімшілік институттарды екінші жоспарға ығыстырады.

Президент заң шығару саласында да өкілеттіктерге ие. Ол Конгреске іс жүзінде заңнамалық әрекеттердің жоспарларын қамтитын хабарламалармен жүгінеді. Президент вето құқығы бар заңдарға қол қояды, ол әр палатаның депутаттарының 2/3 дауысымен жойылуы мүмкін.

АҚШ Президентінің сыртқы саясат са-

ласындағы өкілеттігі маңызды орын алады: мемлекеттің халықаралық қатынастардағы өкілдігі. Оларды жүзеге асыра отырып, Президент шет мемлекеттердің басшыларымен келіссөздер жүргізеді, шет мемлекеттерге елшілер тағайындайды, оның жанында басқа мемлекеттердің елшілері аккредиттеледі, Сенаттың кеңесі мен келісімімен халықаралық шарттар жасасады. Ол АҚШ-тың Қарулы Күштерінің Жоғарғы Бас қолбасшысы болып табылады, кешірім жасайды, ордендермен марапаттайды және т. б.

Президенттің пәрменді қызметінің бір кепілі – оны кез келген адамның алдындағы саяси жауапкершіліктен босату. Америка Құрама Штаттарында мұндай кепілдік Конституцияда мұндай ереже болмағандықтан, әдет-ғұрып негізінде дамыды. Айта кету керек, бұл әдет-ғұрыпты 1974 жылы Президент Р.Никсонды заңдарды бұзғаны үшін заттай дәлелдемелер беруге, Б. Клинтонды үлкен қазылар алқасының алдында куәлік етуге, сондай-ақ Дж. Буш кіші Ак үйде Конгресс өкілдерімен 11 жылғы 2002 қыркүйектегі шабуыл туралы «сөйлесу» Жоғарғы Соттың шешімдерімен айтарлықтай шайқалған.

Сонымен қатар, иммунитеттің бар екендігін жанама растау АҚШ Конгресінің Президентті жауапсыздық мәртебесінен айыру Конституциясымен бекітілген құқығы болып табылады. Бұл оны импичмент ретінде кінәлі деп танығаннан кейін ғана мүмкін болады, ал қылмыстық жауапкершілікке тарту жеке сот ісін жүргізу тәртібімен ғана мүмкін болады.

Материалдар мен әдістер

Ғылыми мақаланы жазу кезінде жалпы ғылыми әдістер (логикалық, құрылымдық және жүйелік талдау, синтез, салыстыру, абстракциялау, индукция және дедукция, модель-деу), сондай-ақ құбылыстар мен процестерді зерттеудің арнайы әдістері мен тәсілдері (нақты тарихи, диалектикалық, формальды-логикалық, құрылымдық функционалдық, салыстырмалы құқықтану әдісі) қолданылды.

Нәтижелер мен талқылаулар

АҚШ Конституциясының II бабына сәйкес және Жоғарғы Соттың прецеденттерінің салыстырмалы түрде болмауына қарамастан, атқарушы биліктің дамуына бұл құқықтық бағдарлар тарихи тәжірибе сияқты әсер етті. Алайда, екеуі де мемлекеттік институттар мен мүмкіндіктермен тығыз байланыста болды.

Атқарушы билікті мемлекет басшысының көбірек пайдалануы американдық саясат пен қоғамдағы негізгі мәселе болып табылады. Америка Құрама Штаттарының Конституциясы Президентке өз қалауынша саясатты заң жүзінде бекітуге құқық бермейді. Құрылтайшылар топ ретінде маңызды саяси шешімдерді талқылайтын, дауласатын және қауіп төндіретін заң шығарушы органға сенді. Конституция авторларының бастапқы ниетіне қарамастан, атқарушы жарлықтарды республикалық және демократиялық партиялардың Президенттері заңдарды қабылдау және негізгі заң шығарушы орган - Америка Құрама Штаттарының Конгресісін айналып өтетін мемлекеттік саясат бастамаларын құру үшін көбірек қолданды.

Көптеген ғалымдар тарихи тәжірибеге қатысты атқарушы билікті түсінуде басты орын алады. Олар президенттіктің өкілеттіктері, міндеттері және институционалдық негіздері он сегізінші және он тоғызыншы ғасырлардан айтарлықтай ерекшеленеді деп санайды [1, 200 б.]. Құқықтық стандарт ретінде мысалға «тәуелсіз» реттеушілерді құру және Президенттің әскери күш қолдануға біржақты құқығын жатқызуға болады. Атқарушы билікке қатысты ең ұзаққа созылған осы даудың Президентке тікелей бағынатын департаменттердің ықпалы мен президенттің әскери өкілеттіктеріне байланысты болуы кездейсоқ емес. Осылайша, атқарушы биліктің заңын түсіндіру V бапқа түзетулер енгізудің формальды процесінен тыс конституциялық өзгерістерге келісуді көздейді.

Сонымен бірге, Конституцияның мәтіні он сегізінші ғасырдағы АҚШ Конституциясын құрастырған авторларынан қаншалықты өзгеше болса да, жиырма бірінші ғасырдың атқарушы билігін қалыптастырудағы рөлі айқын көрінуде. Қазіргі таңда заң ғылымы әдетте түпнұсқа призмасы арқылы түсіндірілетін мәтіннің рөлін ерекше атап өтеді. Өзгермейтін мәтінмен және бейресми конституциялық өзгерістердің шындығымен туындаған шиеленістер биліктің бөлінуі туралы заңдық тұрғыдан маңызды негізгі проблемаға айналдыратынын ескеру қажет.

Атқарушы билікке қатысты құқықтық талдау көбінесе он сегізінші ғасырдағы және одан кейінгі тарихтағы жоғары таңдаулы дәлелдердің оғаш қоспасы болып табылады, сонымен қатар билік тармақтары арасындағы күштердің дұрыс балансы туралы құқықтық идеялар айтылады.

Нәтижесінде атқарушы билік конституциялық құқықтағы ең даулы пікірталастарға

тікелей қатысады. Бұл әдіснамалық мәселелерді шешу қажеттігін көрсетеді.

Атқарушы билікті түсіну: негізгі құқықтық ойлар. Президенттің билігін заңды тұрғыдан қалай түсінуіміз керек? Әйгілі Янгстаун шешіміндегі судья Блэк сияқты, Конституция мәтінімен және Конгресс атқарушы билікке қатысты берген өкілеттіктерді ескерген жөн [2, 495 б.]. Алайда, көптеген ғалымдар судья Блэктің айтқан қарапайым әдіснамасына наразы болды. Алайда, конституциямен берілген нақты өкілеттіктер Президенттің қазіргі өкілеттіктерін түсіндіру және негіздеу үшін жеткіліксіз болып көрінеді.

Сонымен қатар, Президентке қатысты атқарушы биліктің ережелері маңызды болып көрінеді. II бапта өкілеттік беру туралы ереже Президентке «атқарушы билікті» береді, бірақ бұл маңызды биліктің қайнар көзі бола ма, жоқ па, деген күдік тудырады [3, 7-21 бб.]. Президент «Америка Құрама Штаттарының армиясы мен флотының бас қолбасшысы» болып табылғанымен, бұл атқарушы биліктегі қарулы қақтығысқа кіру туралы әскерлерге бұйрық беру құқығын бере ме? - деген сұрақ туындайды. Сондай-ақ, Президентке «заңдардың адал орындалуын қамтамасыз ету» міндеті жүктелгенімен, I баптағы заңнамаға билікті veto құқығын қосатынын ескере отырып, бұл Президентті заң шығару процесінде негізгі ойыншы ретінде атап өткен жөн.

Президенттің қазіргі билігіне құқықтық талдау, біздің зерттеп отырған мәтіннен тыс шығып, бейресми конституциялық өзгерістердің шынайылығын түсінуімізді талап ететіндігін көрсетеді. АҚШ Үкіметінде болған өзгерістердің маңыздылығына қарамастан, оның ішінде президентке тиесілі атқарушы биліктің құрылу дәуірінен бастап, олардың кейбір конституциялық мәселелері ең ауқымды өлшемге ие болуы мүмкін. Олар конституциялық түзетулердің практикалық және нормативтік құқықтық базасы болып табылады, өйткені олар Үкіметтің құрылымына айтарлықтай әсер етеді және уақыт өте келе сақталады. Атқарушы билікке тікелей қатысты конституциялық өзгерістерге неғұрлым жүйелі көзқарасты қажет етеді, себебі президенттік билік туралы пікірталастар негізінен күш қолдану эпизодтары, прецеденттері, жетістіктерге жету тарихтары, әр түрлі есептелетін тарихи оқиғаларға сүйенді. Атқарушы биліктегі (ауыс түйіс) өзгеріс теориялары бізге президенттің қазіргі билігіне әсер еткен және әсер етпеген

жағдайларды ажыратуға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік қызметтегі атқарушы билікке қатысты конституциялық өзгерістер туралы зерттеулер конституциядағы Президенттің атқарушы биліктегі өкілеттіктерін жүзеге асыру үшін конституциялық құрылымдардың маңызды элементі болып табылады. Бұйрықтар (кейбір ғалымдар «режимдер» терминін пайдаланғанды қалайды) Конституцияның мемлекеттік билік пен жеке адамның құқықтары сияқты іргелі аспектілеріне қатысты институционалдық өзара әрекеттестіктің салыстырмалы түрде тұрақты үлгілері болып табылады. Бұл бұйрықтар көптеген институттардың (атқарушы билікке қатысты) әрекеттері мен нормаларына негізделген, олардың барлығы Конституциядағы норманың тікелей мағынасын білдіреді.

Сонымен қатар, АҚШ Президенті атқарушы биліктің негізгі субъектісі ретінде қоғаммен өзінің саясатын ұйымдастыруымен қатар, (саяси партиялар мен мүдделі топтар арқылы), мемлекеттік қызметкерлердің, жоғарғы биліктің және қоғамның саяси мақсаттарын, және ең бастысы мемлекеттік институттардың құрылымы мен мүмкіндіктерін конституцияның мәтініндегі көрсетілген конституциялық құрылыстың функционалдық элементтерінің негізгі жүйелік мәселелерін көрсетеді.

Атқарушы билік барлық билік тармақтарының ішінде ең ықпалды болғанымен, конституциялық құрылыстың әрбір элементі басқалармен өзара байланыста болатын маңызды мәселені көрсетіп отыр. Барлық осы аталған элементтер атқарушы биліктің өкілеттіктері АҚШ Президентімен жүзеге асырылуына қарамастан, атқарушы билікке қатысты баптар, бөлімдер конституцияның мағынасына белгіленген құқықтық тәртіпті ресми түзетулерсіз және, ең бастысы, сот түсіндіруінсіз өзгертуге мүмкіндік береді. Алайда, бұл модель мәтіннің сөзсіз «жоғарғы заңы» мен өзгеретін тарихи жағдайлар арасындағы айтарлықтай қайшылықты сақтайтынына назар аударады.

АҚШ-тың мемлекеттік қызмет туралы заңы конституциялық тәртіппен реттелгенімен, басқа жағдайда жасырын қалуы әбден мүмкін. Атқарушы билікті жүзеге асыру күрделі тарихи, саяси және құқықтық аспектілерді ашуға көмектеседі. Кейде атқарушы билікті пайдалану оның конституциялық құрылысына қарамастан тәжірибедегі «өзгеріс» ретінде қарастырылады.

Конституциялық тәртіп теориясы арқылы бейресми түрде атқарушы билік қалай өзгер-

генін түсіну өте күрделі сұрақтардың біріне айналады. Атқарушы биліктің конституциялық тәртіпті зерттеу бізді құқықтық тарихи көзқарасты ұстануға итермелейді. АҚШ-тың саяси дамуы саласында жұмыс істейтін барлық мемлекеттік қызметкерлердің көзқарастары, олардың атқарушы билікпен арақатынасы Президенттің белгілі бір институционалды шеңбердегі және тарихи кезеңдегі әрекеттерін түсінуге мүмкіндік береді.

Атқарушы биліктің әрбір қызметі іске асырылуы, қазіргі конституциялық тәртіпті қалыптастыру үшін салмақ пен мәнге бірдей ие болғандай, практикаға жүйесіз сенім артудан гөрі жаңылыстыруы мүмкін. Жоғарыда айтылып кеткендей Үкімет бөлген саяси партиялар мен мемлекеттік органдардың шаралар қабылдау қабілеті арасындағы нақты айырмашылық мәтіннің барлық маңызды сұрақтарға жауап беруін талап ететін хабарламаларға байланысты жүзеге асырылады. Соңғы жылдардағы биліктің бөлінуін зерттеудегі ең қуанышты оқиға - бұл пікірлерге байыпты қарайтын жағдайлар.

Жоғарғы соттың атқарушы билікке қатысты мәселесі және көзқарасы. Атқарушы биліктің негізгі проблемасы Президент пен Конгресс өкілеттіктерінің арасындағы байланыс болуы мүмкін. Өзінің заңнамалық қызметін және қаржы бөлуді бақылау арқылы жүзеге асыратын Конгресс, көптеген аспектілерде АҚШ Үкіметі үшін орталық бақылау органы болып қала береді. Егерде АҚШ Конгресі атқарушы биліктің функционалдық қызметтерін конституциялық тұрғыдан реттемесе, атқарушы билік пен Президент Әкімшілігінің көптеген департаменттері мен мекемелері болмас еді. Алайда, осы аталған деректерді АҚШ-тың бірінші Президенті Джордж Вашингтонның алғашқы әкімшілігінен бері айқын көруге болады. Осы тұста атқарушы билікке тікелей қатысты шешілмеген мәселелер бойынша АҚШ Президенті Конгреске атқарушы биліктің нормаларын реттейтін заңнаманы ұсынып, кеңес беріп, қажет болған жағдайда вето қою қабілетімен айқындалуы қажет.

АҚШ Конституциясының I баптағы атқарушы билікке қатысты өкілеттіктерді конституциялық тұрғыдан жүзеге асыруды көздеп отыратын Конгресс Президенттің кейбір өкілеттіктерін қаншалықты реттей алады? Жоғарыда аталып кеткен мәселелерді ескертін болсақ, «осы Америка Құрама Штаттарының Үкіметіне немесе оның кез келген департаментіне немесе лауазымды тұлғаларына берілген барлық басқа өкілеттіктерді»

Конституция бойынша жүзеге асыру үшін заңдарды қабылдау Конгреске сенімді негіз беретін сияқты екендігі көрінетін сияқты [4, 201-207 бб.].

Дегенмен, судьялар мен ғалымдар атқарушы биліктің екі ұнамсыз негізделген жағдайға тап болды. Атап айтқанда, олар атқарушы биліктің өкілеттіктерін саяси тұрғыдан көрсету үшін моральдық ортаны табуға барынша ат салысты. Атап айтқанда Президенттің «орталық прерогативтерін» ресми түзетулерсіз түбегейлі өзгертуге немесе Конгресс тарапынан Президентке ешқандай тиімді бақылаусыз өз өкілеттіктерін жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Бұл мәселеге байланысты көптеген маңызды сұрақтар туындайды. Джордж Буш әкімшілігі екінші баптағы Президенттік өкілеттіктерді пайдалана отырып, (әсіресе соғыс уақытында жүзеге асырылған кезде) оның 1978 жылғы Сыртқы барлауды қадағалау туралы заңы сияқты заңмен белгіленген шектеулерсіз жұмыс істеуіне мүмкіндік беретінін мәлім етті.

АҚШ Жоғарғы соттың атқарушы билікке қатысты сот практикасы болашақ пікірталастарға негіз болған екі маңызды өзгеріспен ерекшеленеді. Президенттің атқарушы биліктің лауазымды тұлғаларын шеттетуге қатысты өкілеттіктеріне келетін болсақ, сот орындаушы Хамфриге қатысты жаңа келісім кезінде шектелген Америка Құрама Штаттарына қарсы Майерс ісінде қолдау туралы кең мәлімдеме жасады [5, 52-54 бб.]. Сыртқы істер мен ұлттық қауіпсіздікке қатысты сот тағы да Кертис-Райттағы Президенттік биліктің пайдасына кең мәлімдеме жасады, тек Янгстаун Лист пен Пип Сойерге қарсы іс бойынша Корей соғысы кезіндегі доктриналық ландшафтты түбегейлі өзгерту үшін керек болды [6, 89 б.].

Көптеген заң ғалымдары бұл заңның конституциялық емес екендігімен келісіп, кейінгі шешімдерде сот Тафттың «Конгресс импичмент жариялаудан басқа заңдардың орындалуына жауапты лауазымды тұлғаны шеттету құқығын өзіне қалдыра алмайды» деген нақты шешімін мақұлдады [7, 49 б.].

Егер Тафт болашақ Президенттерді қызметте болу туралы келесі заңнан қорғау туралы мәселелер алаңдатқан болса, онда XIX ғасырда судья Тафт Конгресті бұл идеядан біржола құтқарды. Президенттің Министрлер Кабинетінің мүшелерін және атқарушы биліктің жоғары лауазымды тұлғаларының көпшілігін қызметінен босату өкілеттігі енді күмән тудырмайды. Қазіргі таңда Президенттің қарамағындағы «тәуелсіз» агенттік-

тердің бақылауында ма, деген мәселе күмән тудырады.

Судья Антонин Скалияның Рейган әкімшілігінде басталған «Тәуелсіз агенттіктер» мәртебесі ұзақ уақыт бойы қоршаудағы нақты мәселесіне айналды. Атап айтқанда, олардың көмекшілері «бір атқарушы биліктің» маңыздылығын бекітеді және осылайша бөлінген үкімет дәуірінде Конгресстің бақылауынан босатылған президенттік шешімдер қабылдаудың барынша кең аймағын қамтамасыз етеді. Олар II баптағы өкілеттік туралы Президентке жалғыз атқарушы билікті береді деп сендірді. Алайда бұл Майерстегі Тафт іздеген өкілеттіктерін алып тастау ғана болған жоқ, сонымен қатар бүкіл атқарушы билікке, соның ішінде FTC және Федералдық резервтік кеңес сияқты ұзақ уақыт бойы тәуелсіз агенттіктерге бақылау жүргізу өкілеттіктерін білдірді.

Халықаралық аренада Рейган әкімшілігі Кертис-Райтты шексіз билік аймағының негізі ретінде пайдаланды. Соңғы тарихи зерттеулерге сәйкес, Бас судья Хьюз (1921 жылдан 1925 жылға дейін Мемлекеттік хатшы болған) Президент Рузвельттің сыртқы саясатына қолдау білдіруге арналған судья Сазерленд тағы да жазған пікірдің қозғаушы күші болған сияқты. АҚШ Жоғарғы соттың судьялары Президенттің атқарушы биліктегі өкілеттіктерін пайдалануда халықаралық жағдайларға көбірек алаңдай бастады.

Алайда, Кертис-Райт Екінші дүниежүзілік соғыс пен қырғи қабақ соғыс кезінде мемлекеттік биліктің орасан зор кеңеюімен біріктірілгенде, Президент сыртқы істерде ерекше орынға ие болып қана қоймай, Конгресстің, әсіресе соғыс және Ұлттық қауіпсіздік мәселелерінде тиімді тексеруден тыс қалды.

Джордж У. Буш әкімшілігімен бірге болған заңды даулардан кейін унитарлық атқарушы билік тұжырымдамасын әкімшілік мемлекетке қатысты қолдаған ғалымдар оны азаптау туралы жадынамада бекітілген біржақты немесе ерекше биліктен ажыратуға тырысты. Мысал ретінде, «унитарлық атқарушы билік» және «ерекше атқарушы билік», бас қолбасшының өкілеттіктерін реттей алмайды деген идеяны іс жүзінде АҚШ Конгрессі байланыстырған болатын. Екеуі де ішінара II баптағы құқық беру туралы тармаққа елеулі мән беруге негізделгенін ескеруіміз қажет. Дегенмен, оларды біріктіретін сыни пікір II бапқа қатысты Конгресс реттей алмайтын шектеусіз билік аймағын жасайды.

Өйткені, бұл Тафттың Майерстегі прези-

денттікке қатысты орнатуға тырысқан мәні болды. Кертис-Райт бұл мәселе бойынша тікелей айтпаса да, Рейган әкімшілігі бұл шешімді қолдау үшін пайдаланды.

Соңғы онжылдықтарда унитарлық атқарушы және эксклюзивті президенттік билікті жақтайтын ғалымдар өз дәлелдерін «бастапқы әлеуметтік маңыздылық» теориясына негіздеді. Бұл теория, ең болмағанда, атқарушы биліктің энтузиастары қолданатындай, тарихи дәлелдерді пайдалануға әдейі таңдамалы тәсілді қамтитыны белгілі болды. Сондықтанда бұл тарихи теория болғанымен, тарихи контексттің дұрыс ескерілуін қамтамасыз ету үшін тарихшылар осы қолданатын әдістерді пайдаланбайды.

Әлеуметтік маңызы бар бастапқы әдіснаманы қолданудың өте күмәнді салдары XVIII ғасырдың тарихи балама нұсқасынан бастау алады, ол іргетас кезеңіндегі ең терең және білімді зерттеулерді айналып өтуге арналған болатын. Алайда, осы оймен кеңесу атқарушы биліктің жақтаушыларының дәлелдерін едәуір қиындатады. Сонымен бірге, біртұтас атқарушы билік идеясының өзегі негіз дәуірінде пайда болғанына күмән жоқ.

Конституцияны жасаушылар маңызды өкілеттіктері бар бір адамнан тұратын атқарушы билікті құрды. Соған қарамастан, II бап бойынша Президенттің өкілеттіктеріне қатысты туралы мәселелер ашық қалды. Сонымен қатар, әкімшілік мемлекеттің проблемалары және Конгресті тәуелсіздіктің әртүрлі дәрежелері бар агенттіктер құруға итермелеген себептер болашақта жатыр. Осылайша, бұл мәселелер ерте республиканың негізі қаланған дәуірде шешілген жоқ.

Атқарушы биліктің сыртқы шекаралары: пәтенше жағдайлар және «айрықша билік» мәселелері. Ғалымдар 11 қыркүйектен кейін Буш пен Обама әкімшіліктерінің қызметі туралы ойлауды жалғастыра отырып, олар атқарушы биліктің сыртқы шекараларын көбірек зерттейді. Мысалы, Буш әкімшілігінде Президенттің қол қою туралы өтініштерінің заңдылығы туралы дау Президенттің «Елемеу» немесе заңдарды қолданбау туралы кең пікірталастарының бөлігі болды. Сонымен қатар, төтенше жағдайлардағы атқарушы билік туралы, оның ішінде «айрықша билік» туралы көп айтылды.

Ғалымдардың осы даулы және дерексіз мәселелер бойынша ұстанымдары олардың қырғи қабақ соғыс тәжірибесі мен Уотергейт және Иран-контрас сияқты атқарушы

биліктің бұзылуына байланысты конституциялық дағдарыстарды Конституциялық «Канонның» бөлігі ретінде қарастыратындығына байланысты болды. Мұндай эпизодтарды біздің конституциялық дәстүріміздің негізі деп санайтын ғалымдар, тіпті шынайы «төтенше жағдайлар» кезінде де Президентке шексіз билік беретін ілімдерге күмәнмен қарауы мүмкін.

Америка тарихындағы атқарушы «тирания» немесе «диктатура» туралы қорқыныш асыра айтылғанмен, билікті асыра пайдалану және азаматтық бостандықтарды бұзу туралы қорқыныш жоқ. Ең бастысы, президенттік әскери биліктің жағдайы нақты мәселе атқарушы билікке Конгресс болмаған кезде ақылға қонымды саясат жасау қиын деп болжайды.

Атқарушы биліктің артықшылығы - бұл бір басшының қолында, оны тандауға бүкіл ұлт қатысады, бұл оны қоғамдық мен үміттердің орталығы етеді. Қоғамдық өмірдегі басқа бірде-бір адам қазіргі заманғы байланыс әдістерін қолдана отырып, қоғамдық санаға қол жеткізу үшін онымен бәсекелесе алмайды.

Атқарушы биліктің контурлары: Атқарушы биліктің теориялардағы бәсекелесуі. Атқарушы билігінің көлеміне қатысты сұрақтар астарында жатқан мәселені ашып көрсетеді. Президенттік қызмет белгілі бір кеңсе болмағандықтан, әрбір тұрғын оған өз мұрасын сақтап қалуға тырысады және әрбір тарихи кезең өз ізін қалдырады. Конституцияны жасаушылар мұра еткен атқарушы билік тұжырымдамасы екіұштылыққа ие [8, 128 б.]. Үлкен жалпылық деңгейінде, II баптың жобасын әзірлеушілердің мақсаты Конфедерация Жарғысында көзделген тексерулерден гөрі атқарушы билікті күшейту және заң шығарушы органдарды тиімді тексеруді қамтамасыз ету болды деген консенсус бар.

1781 жылға қарай тәжірибе көрсеткендей, ұлттық атқарушы билікті қарастырмаған Конфедерацияның баптары революцияға қарсы күрескен атқарушы билікке қарсы әрекет болды. Сондықтан Конституцияны жасаушылар тиімді ұлттық атқарушы билікті құрғысы келді, бірақ олар мұны шамадан тыс атқарушы билікке алаңдаушылық жағдайында жасады.

Конституцияны әзірлеушілер Президентке бағыныштылардың саяси шешімдерін бақылау керек деп санайтындығы туралы ешқандай дәлелдер келтірген жоқ. Мұндай дәлелдер қол жетімді болған күннің өзінде, ол кезде болжанбаған өлшемдері мен әре-

кеттері бар атқарушы мекемедегі заманауи проблемаларды шешуде тек шектеулі нанымдылыққа ие болар еді [9, 1325-1345 бб.].

Бүгінгі таңда Президент көптеген рөлдерді атқарады, соның ішінде «Бас қолбасшы, заң шығарудың негізгі ұсынушысы және бас лоббист, атқарушы биліктегі жоғары атқарушы билік, экономиканың қамқоршысы, басқа халықтармен келіссөздер жүргізушісі, мемлекет басшысы, партия жетекшісі, және моральдық көшбасшы. Ең аз дегенде, бас саяси атқарушы орган ретінде Президенттен «жыл сайын салыстырмалы түрде аз мөлшерде маңыздылығы жоғары шешімдер қабылдау қажет (олардың ішінде ұлттық басымдықтарды белгілейді, ол бюджет пен өзінің заңнамалық ұсыныстары арқылы жүзеге асырады), сондай-ақ елдің қауіпсіздігін орындалуын қамтамасыз ету саясатын әзірлейді.

Егер Президент осы рөлдерді орындап, өзі белгілеген ұлттық басымдықтарды жүзеге асырғысы келсе, оған федералды реттеу саясатының бағытына қандай да бір түрде әсер ету күші қажет. Жарғылар көптеген саясат мәселелерін ашық қалдырады, тіпті кең өкілдіктің әдеттегі тәжірибесі сақталмаса да [10, 687 б.]. Егер ол бірнеше шектеулермен агенттіктерге Конгресс заңдарды қабылдауға және кейінгі Президент ветосын жоққа шығаруға қажетті көпшілік дауыспен ғана қарсы тұруға болатын бұйрықтар бере алатын болса, бұл Президентке тым көп өкілеттік береді.

Қалай болғанда да, билікке кең көзқарас атқарушы биліктің институционалдық құзыретін асыра бағалайтын сияқты. Президент федералды реттеу саясатының жалпы үйлестірушісі ретінде қызмет етуге шынайы үміттен алады деп болжайды ғалымдар. Бұрын Президенттер саясатты үйлестіруде тіпті атқарушы биліктің өзінде де қол жеткізген жоқ, өйткені мұндай өкілеттік жиі бар деп есептелді.

Оның әрине, заң шығаруды ұсынуға конституциялық құқығы және ведомстволардың бюджеттік және заңнамалық өтінімдерін қарау арқылы саясатқа ықпал ету үшін заңмен белгіленген өкілеттіктері бар. Бірақ проблемалы президенттіктің саяси бастаманы ұсынуға ғана емес, сонымен бірге егер оны Конгресс жоймаса, заң күші бар атқарушы бұйрық арқылы билік етуге құқығы бар ма? деген сұрақ туындайды. Тіпті президенттік билікке деген ұстамды көзқарас мұндай бастамаларға орын бере алады.

Биліктің бөліну доктринасын зерттеу

Президенттің қадағалау мен реттеуді үйлестірудегі шектеулі рөліне мүмкіндік береді, бұл АҚШ-тың «империялық» Президентті құрмай-ақ солардың ведомстволарды қадағалау жүйесінің жалпы тиімділігін арттыруы мүмкін.

Қорытынды

Қорытындай келе, Янгстаундағы өзінің келіспеушілігінде бас судья Винсон көпшіліктің атқарушы билік туралы көзқарасына наразылығын білдірді және оны «кеңсенің хабаршы-бала тұжырымдамасы» деп атады. Бұл «заң үстемдігінің» атқарушы билікке деген көзқарасы тым тар деп санайтын ғалымдардың дәстүрлі алаңдаушылығы. АҚШ Жоғарғы сотының судьясы Блэкті қоспағанда, көпшілік Президент Вашингтон мен оның алғашқы республикадағы мұрагерлері белгілеген тәжірибелердің ешқайсысына, соның ішінде сыртқы саясаттағы көшбасшылыққа және атқарушы өкімдерге күмән келтірмеді. Өз кезегінде Винсон Президенттің заңды бұзуы мүмкін бе деп айтудан сақтықпен аулақ болды, бұл көпшілікті алаңдататын мәселелердің бірі болды.

Қазіргі кездегідей, Янгстаунда судьялар көптеген атқарушы «прецеденттер» мен конгресстің араласуы немесе «үнсіз келісім» туралы пікірлерге тап болды. Теодор Рузвельттің президенттік «басқарушылық» теориясының және Тафттың бұл теорияны

жоққа шығаруының конституциялық маңызы қандай болды?

Конституциялық өзгерістер теориялары бізге атқарушы билікті талдау арқылы көптен бері келе жатқан қиындықты жеңуге мүмкіндік береді. Конституциялық тәртіптер теориясы бізді осы қарама-қайшы талаптарды олардың институционалдық, саяси және тарихи контекстінде бағалауға және олардың болашаққа қауіпсіз үлгіні қамтамасыз еткенін сұрауға шақырады. Дегенмен бұл теория Конституцияның беделді мәтініне де орталық рөл береді. Өзгермейтін мәтін мен өзгермелі тарихи жағдайлар арасындағы шиеленісті түсіну атқарушы билік құқығын талдаудың басты мәселесі болып қала береді.

Президенттік билік әлі де сот тәжірибесінде салыстырмалы түрде анықталмағандықтан, қазіргі уақыт осы өкілеттікті жүзеге асыруға конституциялық шектеулерді белгілеу үшін соңғы болмаса да, ең жақсы мүмкіндікті бере алады. Бұл мақсатқа жету Президенттің одақтастары мен оның қарсыластарының жауапкершілігі болуы керек. Ақыр соңында, революциялық соғыстан өткен жасаушылар Ұлттық қауіпсіздік немесе сыртқы саясат үшін шексіз билікті бір адамның қолына беретін Конституция жасамады деген пікірмен келісу үшін түпнұсқа болу қажет емес.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Василенко, И. А. *Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия: учеб. пособие* / И. А. Василенко. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Логос, 2001. — 200 с.
2. Василенко, И. А. *Государственное и муниципальное управление: учеб. пособие* / И. А. Василенко. — М.: Юрайт, 2013. — 495 с.
3. Eremín D.V., Wolf J.F., Woodard C.A. *Systemic Bias in Federal Performance Evaluations // Public Performance Evaluations*. 2010. Vol. 34. No 1. P. 7–21.
4. Сунян В.Б. *Научные исследования в США: финансирование, структура, результаты // Журнал новой экономической ассоциации*. — 2019. — №1 (41). — С. 201–207.
5. Аверьянов М.А., Евтушенко С.Н., Кочетова Е.Ю. *Цифровая экономика. Трансформация отраслей // Экономические стратегии*. 2016. № 8 (142). С. 52–54.
6. Миниш А.А. *Принцип разделения властей в конституционной системе США*. — М.: Наука, 1984 г. с. 89.
7. *Правительства в зарубежных странах: Учебное пособие* / Под ред. А.Н. Козырина Е.К. Глушко. — М.: Ось-89. 2009 г. с. 49.
8. *Правительство, министерства и ведомства в зарубежных странах*. — М. Юрид. литр., 1994 г. с. 128.
9. Benston George J. *The Regulation of Accountants and Public Accounting Before and After Enron // Emory Law Journal*. — 2016. — № 52. — P. 1325–1345.
10. DeMarzo, Peter M., Fishman M. J., Hagerty K. M. *Self-Regulation and Government Oversight // Review of Economic Studies*. — 2015. — № 72. — P. 687.

REFERENCES

1. Vasilenko, I. A. *Administrativno-gosudarstvennoe upravlenie v stranah Zapada: SShA, Velikobritaniya, Franciya, Germaniya: ucheb. posobie* / I. A. Vasilenko. — 2-e izd., pererab. i dop. — M. : Logos, 2001. — 200 s.
2. Vasilenko, I. A. *Gosudarstvennoe i municipal'noe upravlenie : ucheb. posobie* / I. A. Vasilenko. — M. : Yurajt, 2013. — 495 s.
3. Eremin D.V., Wolf J.F., Woodard C.A. *Systemic Bias in Federal Performance Evaluations // Public Performance Evaluations*. 2010. Vol. 34. No 1. P. 7–21.
4. Supyan V.B. *Nauchnye issledovaniya v SShA: finansirovanie, struktura, rezul'taty* // Zhurnal novej ekonomicheskoy associacii. — 2019. — №1 (41). — S. 201-207.
5. Aver'yanov M.A., Evtushenko S.N., Kochetova E.Yu. *Cifrovaya ekonomika. Transformaciya otraslej* // Ekonomicheskie strategii. 2016. № 8 (142). S. 52–54.
6. Minish A.A. *Princip razdeleniya vlastej v konstitucionnoj sisteme SShA*. — M.: Nauka, 1984 g. s. 89.
7. *Pravitel'stva v zarubezhnyh stranah: Uchebnoe posobie* / Pod red. A.N. Kozyrina E.K. Glushko. — M.: Os'-89. 2009 g. s. 49.
8. *Pravitel'stvo, ministerstva i vedomstva v zarubezhnyh stranah*. — M. Yurid. litr., 1994 g. s. 128.
9. Benston George J. *The Regulation of Accountants and Public Accounting Before and After Enron* // Emory Law Journal. — 2016. — № 52. — R. 1325-1345.
10. DeMarzo, Peter M., Fishman M. J., Hagerty K. M. *Self-Regulation and Government Oversight* // Review of Economic Studies. — 2015. — № 72. — R. 687.

